

LA PRESERVACIÓ DE LA TOPONÍMIA ANTIGA EN EL TERME DE BARCELONA

Josep MORAN i OCERINJAUREGUI
Universitat de Barcelona

El terme actual de Barcelona, d'acord amb la seva alta densitat històrica i social, posseeix un ric patrimoni toponímic. Pràcticament tots els períodes de la història lingüística del nostre país hi són representats, encara que la toponímia bàsica actual es formà majoritàriament a l'edat mitjana.

D'època antiga tenim en primer lloc el nom de la ciutat, que apareix en la numismàtica ibèrica en la forma $\text{I}^{\text{C}} \text{I}^{\text{H}}$ (BARKENO)¹, encara que hom sospita que sigui d'origen indoeuropeu², després llatinitzat: BARCINO -ONIS. La forma actual Barcelona prové del 'acusatiu BARCINONE(M) a través d'una dissimilació consonàntica $n-n > l-n$, i canvi de -E final en -a per adaptació al gènere femení. Aquesta forma apareix ja en la baixa llatinitat³, malgrat la perduració de la forma clàssica en la documentació de caràcter culte.

Un altre topònim de substrat relacionat avui amb el terme de Barcelona és Olorda, encara que històricament estigui més vinculat amb el Baix Llobregat i lingüísticament presenta un caràcter no indoeuropeu⁴.

Del període romà només ens ha pervingut amb seguretat fins als nostres dies el topònim Sarrià, que devia ésser en principi el nom d'un *fundus* vinculat a un nom

- 1 Leandre VILLARONGA, *Numismàtica antiga de Hispania*. Barcelona, 1973, p. 113 i 315.
- 2 Marc MAYER, "El nom de Barcelona", dins *Història de Barcelona I*, dir. J. Sobrequés. Barcelona, 1991, p. 295-308, esp. p. 299 i notes 10-12.
- 3 M. MAYER, *O. C.*, p. 304.
- 4 Josep MORAN, "Els noms de lloc al Baix Llobregat", *I Jornades d'Estudis sobre el Baix Llobregat*. Martorell, Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat, p. 33-34.

personal com *Serius* "ou mieux encore à un dérivé de *Sirus*" segons Aebischer⁵.

És segur que altres topònims preromans i romans havien d'existir en l'actual terme de Barcelona per a denominar els diversos poblats i establiments que hem conegut per l'activitat arqueològica, però quasi tots es devien perdre en el pas del món antic a l'edat mitjana, principalment com a conseqüència de les destruccions i desdoblaments ocasionats per la conquesta àrab i la reconquesta carolíngia entre els segles VIII i IX. Almenys així ens ho fa suposar l'existència de topònims com *Auro Invento* i *Parietes Delicatas* documentats al segle X⁶.

A partir dels segles IX i X es devia formar la toponímia històrica bàsica que coneixem, fet concomitant a l'estructuració humana del territori, encara que la major part apareix per primer cop en la documentació a partir del 985, en ocasió de la refecció de les escriptures destruïdes a causa de la presa de Barcelona per Almansur. Però l'aparició per primera vegada d'un topònim en la documentació no vol dir que sigui creat amb el document, sinó que ja existia, excepte naturalment en el cas d'actes fundacionals.

La toponímia major actual ja apareix bàsicament en aquest període, com hem dit abans: Sarrià any 986, Sant Gervasi de Cassoles 987, Sant Genís d'Agudells 987, Horta 985, Sant Andreu de Palomar 991, Sant Martí de Provençals 989, Montjuïc 878, Sants 991, Les Corts 1066. Aquests noms s'han mantingut fins ara, superant les vicissituds històriques, amb caràcter de noms de termes, parroquials o municipals. Després de la integració a Barcelona dels antics municipis del Pla, van perdre el caràcter oficial, substituïts per districtes artificiosos denominats per un simple número, però a partir de la recent i vigent divisió municipal s'ha recuperat amb encert aquesta toponímia, que ha pres de nou un caràcter oficial en la denominació dels nous districtes.

Però a més de la toponímia major, ja en la primera documentació que disposem apareixen altres topònims menors per a denominar accidents geogràfics o partides rurals. Com és lògic, n'hi ha de desapareguts al llarg del temps, com és el cas d'Ardenya, topònim que apareix documentat en la forma *Ardena* l'any 993. Per les confrontacions antigues deduïm que devia ésser situat devers la plaça de Francesc Macià o el parc del Turó. Encara apareix en alguna escriptura de l'any 1398, però a mitjan segle XIX el propietari F. Xavier de Duran afirmava que "ni tampoc ha pogut

5 Paul AEBISCHER, *Études de toponymie catalane*. Barcelona, 1952, p. 252.

6 Gaspar FELIU I MONTFORT, "La toponímia del Pla de Barcelona al segle X", *El Pla de Barcelona i la seva història*. Barcelona, 1984, p. 101-112. Josep MORAN, "Notes de toponímia antiga del Pla de Barcelona", *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, I. Montserrat, 1980, p. 103-105. Mapa de J. MORAN i P. POLL inclòs en el volum de la *Gran geografia comarcal de Catalunya* corresponent al *Barcelonès i el Baix Llobregat*, 1a ed., vol. 8, Barcelona, 1982, p. 44; 2a. ed., vol. 1, Barcelona, 1991, p. 63.

adquirir ahont és lo lloch dit Ardenya, a pesar de haberse consultat los més antics de Sarrià i de las corts."⁷

Molts altres topònims s'han conservat, però, com per exemple Finestrelles (a Sant Andreu) documentat l'any 919, Vilapicina el 963, Monterols (a Sant Gervasi) el 987 i el Clot el 991. Alguns d'aquests noms antics han estat aplicats encertadament en la denominació de noves barriades (ningú no diria que el topònim de Canyelles, aplicat a un "polígon" modern, és un topònim documentat l'any 991⁸), d'elements urbans (per exemple, en les estacions de metro del Camp de l'Arpa i de Vilapicina) o de vies urbanes (com en el cas dels carrers de Can Caralleu o Can Bruixa).

Però amb l'expansió moderna i les transformacions urbanes recents la toponímia antiga de caràcter rural es troba en crisi. Sovint en obrir vies noves s'hi apliquen noms nous estranys sense respectar la toponímia primitiva del lloc. Els exemples poden ésser nombrosos; així a Horta els noms de les velles vies o accidents (camí, riera) relacionats amb Can Travi i Can Cortada seran substituïts per carrers que duen el nom de Berruguete o Ventura Rodríguez; i a les Corts, amb l'obertura del carrer d'Entença entre els de París i l'avinguda (antiga carretera) de Sarrià, desaparegué la riera de Magòria (topònim documentat l'any 994) sense que aquest nom s'apliqués en principi a cap via urbana.

El 1978, aprofitant la campanya del Congrés de Cultura Catalana per a canviar els noms dels carrers que duïen noms relacionats amb el règim anterior, hom va proposar pel que fa a les Corts les substitucions següents que intentaven preservar la toponímia genuïna⁹:

nom anterior	proposta
Avda. de la Divisió Azul	avda. de Bederrida
Calle de Santa Fe de Nuevo Méjico	carrer de Can Balasc
Calle de Fernando Primo de Rivera	carrer de Can Feliu
Calle del Teniente Coronel Valenzuela	carrer de Can Güell

Però l'Ajuntament no tingué en compte aquesta proposta i es limità a fer els canvis següents en relació amb la toponímia¹⁰:

- 7 J. MORAN, "Can Feló. Notes històriques d'un casal de les Corts (segles XIII-XIX)", *El Pla de Barcelona i la seva història*. Barcelona, 1984, p. 179.
- 8 Amb tot, cap via d'aquest "polígon" porta el nom de Canyelles, potser per tal d'evitar l'homonímia amb un petit carrer de Sarrià.
- 9 *Diari Avui*, 22-VII-1978, p. 7.
- 10 "Acord de la Comissió Municipal Permanent de 20-XII-1979", *diari Avui*, 22-XII-1979. Sobre aquests canvis veg. la nostra carta titulada "A les Corts ens regategen fins els noms", a *Serra d'Or* (maig 1980), p. [307]1-[308]2.

nom anterior

Avda. de la División Azul
Plaza del Veintinueve de Octubre

nom aprovat

carrer d'Arístides Maillol
plaça del Coll de Finestrelles

No sembla, doncs, que la Ponència de Nomenclàtor dels carrers de Barcelona hagi tingut gaire sensibilitat en aquest sentit. Cal recordar que el nom d'una de les vies públiques que conservava el vell nom del lloc, el carrer de la Granada (topònim documentat el 911), fou alterat matusserament pel de carrer de la Granada del Penedès. El Dr. Moreu-Rey protestà des del Butlletí de la nostra Societat Onomàstica¹¹, però el mal ja era fet i l'Ajuntament no sol rectificar. Una altra mostra de desencert: després de protestar per no haver estat donat el nom de Bederrida (documentat l'any 945) a l'antiga avda. de la División Azul o a algun dels carrers pròxims en la Zona Universitària, l'Ajuntament va aplicar el nom de Bederrida a un carrer situat lluny d'aquest lloc, concretament a Can Caralleu de Sarrià.

No solament l'Ajuntament ha preferit els noms dels personatges (sobretot polítics) per a la denominació de vies noves, sinó que sembla que els topònims han estat menystinguts deliberadament i inconscientment, potser considerats com a noms extravagants o poc "progressistes".

El 1989, l'aleshores regidora-presidenta de la Ponència esmentada, afirmava que la revisió que s'havia fet del Nomenclàtor era prou digna, i comentava el procediment per a donar noms als nous carrers¹². Quant als criteris afirmava que l'objectiu en primer lloc era de restaurar dintre del possible els "vells noms". Suposem que es referia als vells noms d'algunes vies que han estat recuperats, com és el cas del carrer Nou de la Rambla o la Diagonal, però no sembla que en aquests "vells noms" s'inclouï la toponímia antiga a què ens referim, perquè sí que hi ha hagut resistència a aplicar-la a les noves vies. Per exemple, a les Corts, per sobre de la Diagonal, l'actual carrer de Numància (antic camí de Sarrià a les Corts) divideix dues antigues partides rurals anomenades Can Batllori (a llevant) i Can Feu (a ponent); malgrat les propostes reiterades de denominar amb aquests topònims alguna de les vies noves que s'hi han fet, l'Ajuntament només ha accedit a aplicar aquests topònims a uns jardins minúsculs, el nom dels quals passa desapercebut fins i tot per als veïns, mentre que les vies noves porten noms com carrer de la Nau Santa Maria i carrer de la Caravel·la Pinta. A les Corts mateix, la nova via d'accés a la Torre Melina (construcció suara destruïda ignominiosament), que substitueix el vell camí, havia estat batejada per l'Ajuntament amb el nom de carrer d'Oviedo. Per sort des de

11 *Butlletí de la Societat d'Onomàstica*, vol. VII (1982) p. 19-21; recensió del *Nomenclàtor 1980 de les vies públiques de Barcelona*, publicat per l'Ajuntament de Barcelona. No hi figura el nom de l'autor, però sens dubte és el Dr. E. Moreu-Rey.

12 Maria Aurèlia CAPMANY, "Els noms que identifiquen els carrers de Barcelona", *Serra d'Or* (juliol-agost) [533]29-[534]30. Veg. la nostra carta "Noms de carrers", *Serra d'Or* (octubre 1989), [687]7-[688]8.

l'Arxiu Històric del Districte hom proposà de denominar aquesta via amb el nom de la Torre Melina i l'Ajuntament ha accedit al canvi de nom.

Altres institucions també han contribuït a la confusió toponímica a Barcelona. Sense anar més lluny, aquesta mateixa Universitat persisteix a aplicar incorrectament el nom de Pedralbes a la Zona Universitària que s'estén a ambdós costats de la Diagonal, dins l'antic terme i actual districte de les Corts¹³, a l'antiga partida de Bederrida, com hem dit abans. El nom de Pedralbes, com és ben sabut, es refereix en principi únicament al clos del monestir, bastit en l'antiga possessió anomenada mas Pedralbes. Sembla correcte d'estendre aquest nom al seu entorn immediat, al peu de la muntanya, però ja no ho és d'aplicar-lo a àrees més llunyanes com la Zona Universitària, ni tan sols al Palau Reial, bastit sobre l'antiga torre dels Güell.

Hem de dir que aquest topònim de Pedralbes ha adquirit en alguns ambients esnobs de la ciutat (entre els quals és pronunciat amb una fonètica castellana, sense respectar la pronúncia de les vocals neutres) una connotació de «distinció», ço que ha induït a alguns establiments comercials a aplicar aquest topònim fora del seu lloc, a Sarrià o a les Corts, amb un caràcter gairebé de marca comercial.

La finalitat d'aquesta comunicació no és, però, de fer una crítica a institucions o persones que realitzen una activitat ben meritòria en molts altres camps de llur actuació, sinó de plantejar objectivament el risc de desaparició de l'antiga toponímia menor com a conseqüència de l'expansió urbana de les grans ciutats prenent com a mostra el cas de Barcelona. Creiem que tots estarem d'acord que aquesta toponímia mereix que sigui preservada i representada en la nova toponímia urbana, de la mateixa manera que s'ha recuperat la toponímia major en la denominació dels districtes municipals de Barcelona.

13 D'entre els escrits o publicacions procedents de la Universitat de Barcelona, només n'hem vist un que es refereixi al Campus Universitari de les Corts: veg. Pere J. QUEGLAS, "Entre la historia y la filología", *Profesor Francisco Marsá. Jornadas de Filología*. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona, 1990, p. 234.